

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSLÂM HUKUKU

Prof. Dr. Mustafa UZUNPOSTALCI*

Islamic Law in Republic Period

Turkish Republic is a state which is based on Ottoman experience. Cultural ties between Ottoman heritage and Republic of Turkey have broken especially after language revelation. This led to many important problems. Further adaptation of western countries law by the absolute translation in Turkey affected Islamic Law negatively. This paper aims to ascertain the position of Islamic law in the face every facts and improvements in the period of Republic period. Additonally, works and books of Dr. Hayreddin Karaman who has played an important role and offered important contribution in the improvement of Islamic Law in Turkey, will be studied.

Daha önce bu dergide (İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi 2. Sayı) “Günümüzde İslâm Fıkhi’nın Durumuna Bir Bakış” başlığı ile günümüzde İslâm Hukuku’nun nasıl anlaşılması gerektiği konusunda kaleme aldığım bir tebliğ/ makalem yayınlanmıştı. Ancak o makale konuyu belli bir döneme hasredip ele almaktan veya dar bir çerçevede konuya bakmaktan çok, geçmişten günümüze böyle bir konunun nasıl geldiğini ve günümüzde nasıl değerlendirilmesi gerektiğini anlamaya ve anlatmaya yönelikti. Bu defa yine aynı konuya, belki daha dar bir çerçevede bakmak istememizin sebebi ise elinizdeki bu sayının özel olarak Prof. Dr. Hayreddin Karaman hatırasına çıkarılacağını öğrenmem olmuştur. Böyle güzel bir teşebbüs bana, konunun bir de, başlıkta ifadesini bulduğu şekilde ele alınması gerektiğini düşündürdü. Çünkü bana göre Sayın Prof. Dr. Hayreddin Karaman, İslâm Hukuku’nu, sadece günümüzde en doğru bir şekilde nasıl anlaşılması gerektiği açısından ele alıp değerlendiren ve konuya bu yönde katkı sağlayan bir kimse olmayıp aynı zamanda ve özellikle 20. asrın dördüncü çeyreğinden itibaren Türkiye’imizde, konu üzerinde çalışan ve bugün de çalışmak isteyen kimselere öncülük ederek yol göstermiş, cesaret vermiş ve hatta onları yetiştirmiş bir bilim adamıdır. Bu sebeple, böyle bir teşebbüs kendisi henüz hayatta iken (Allah’tan kendisine hayırlı ve nice uzun ömürler diliyorum), yapmış olduğu çalışmaların ve üstlendiği önderliğin, çağdaşlarınca takdir edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır ve bu aynı zamanda, bence, kadirbilirliğin bir ifadesi olmaktadır. Ben de gerek okul döneminde, gerek daha sonra çalışmalarını yakından takip etmiş bir kimse olarak, konunun bir de bu yönden ele alınması gerektiğini düşündüm ve içinde Sayın Prof. Dr. Hayreddin Karaman’ın da bulunduğu bir dönemi değerlendirmek istedim.

Yaşadığım ve şimdi bende hatıra olarak kalan bir dönemin anlatılmasının, özellikle genç araştırmacı ve düşünürler için yararlı olabileceğini ve benim bu konuda bir katkı

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

olursa bunun bana ancak mutluluk vereceğini düşündüm. Ayrıca bana göre bu dönem hem asrımız ve hem de gelecek açısından ayrı bir önemi haizdir. Çünkü bizde İslâm Hukuku ile ilgili bir konuda bugün bir araştırma yapıldığında veya bir konuda bir fetva verildiğinde, genel olarak, sadece ilk dönem âlimlerinin/müçtehitlerinin veya mezhep imamlarının o konuda neler söylemiş oldukları, nassları ve olayları nasıl yorumladıkları ve bazen de siyasi ve sosyal etkiler araştırılmakta ve çoğu zaman, yirminci yüz yıla kadar geçen dönemde olduğu gibi, her hangi bir düşünce ve görüş ilâve edilmeden, o dönemin değerlendirmeleri günümüze yansıtılmaktadır. Halbuki, yirminci yüz yılda gerek bizde ve gerek diğer İslâm ülkelerinde ve hatta Batı'da konu ile ilgili oldukça çok sayıda ve ister hususi hukuk ve ister âme hukuku sahasında olsun, pek çok araştırma ortaya konmuş ve yayınlar yapılmıştır. Bu bakımdan günümüz âlimlerinin konuya bakışları ve değerlendirmeleri, geçmişte yapılanlara yaptıkları katkılar ve getirmiş oldukları yeni yorumları da hesaba katmak gerekir.

Şüphesiz ilk dönem âlimlerinin veya mezhep imamlarının görüşlerine müracaat etmede ve onların düşünce ve görüşlerinden faydalanmada büyük bir isabet bulunmaktadır; çünkü, vahiy dönemini görmüş veya bu döneme yakın yıllar ve asırlarda yaşamış müçtehitlerin yorumlarının daha çok isabetli olabileceği düşünülür. Ancak aradan uzun yıllar geçmiş, tamamen farklı ve her türlü siyasi, sosyal, teknik ve ekonomik şartların farklılaştığı bir toplumda, ilk dönemlerde verilmiş bulunan fetvaların aynen uygulanmasını istemek, hem dinin insanların her asırda yaşayışlarını, yaşadıkları çağa göre, düzenleyici olma özelliğini göz ardı etmek ve hem de Allah'ın insanlara bahsetmiş bulunduğu akıl, zekâ, düşünce gibi nimetlerinden faydalanmayı ihmal etmek ve hatta böyle davranmak gerektiğini düşünmek demek olur. Bu da yanlıştır; çünkü asırlardır yapılan, öncekilerin verdiği fetvaları kullanmak ve bu konuda yeterli ve üzerimize düşen gerekli çalışmayı yapmaktan kaçmak olmuştur. Bugün de aynı şekilde düşünüp bu uygulamayı sürdürmek ise tembelliği, hazırdan yemeyi yeterli, hoş ve hatta gerekli gördüğümüz anlamına gelir. Ne kadar iyi ve doğru olursa olsun, her devirde yapılan değerlendirmeler kendi dönemleri ile sınırlıdır. Kişi ve toplumun yaşayışını düzenleyen ve yer ve zamana göre değişebilecek konuların günümüzde nasıl yorumlandığı veya yorumlanması gerektiği hususunun gözardı edilmesi aynı zamanda hukukun donuklaşmasına rıza göstermek demek olur. Nazari de olsa yorumlarla beslemek, hukukun canlılığını korumak demektir. Dolayısı ile her dönemin gerektirdiği şartlara göre, yapılan yorumlarla, İslâm Hukuku'nun gelişmesi ve çağın ihtiyaçlarına cevap verebileceğinin, en azından nazari de olsa, tartışılması hususu hep ihmal edilmiş bulunmaktadır. İşte ben bunları düşünerek ve Sayın Karaman'ın bu konuda büyük katkılarının bulunduğunu bilerek, yakın geçmişimizin geleceğin araştırmacıları ve İslâm Hukuku üzerinde çalışmak isteyenler tarafından iyi bilinip değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti, geçmişten gelen büyük bir devlet idaresinin kazandırdığı tecrübelerin ışığında ve bugün tarihe mal olmuş büyük bir devletin toprakları üzerinde kurulmuş bir devlettir. Diğer bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, hiç yoktan ortaya çıkan veya kendi kendine var olan bir devlet değildir. Bu Devletin kurulmasında, daha önceki dönemleri ve bunların kazandırdığı tecrübeleri bir tarafa bıraksak bile, iyisi ile kötüsü ile altı yüz yılı aşan bir süre dünyanın bütün devletlerine karşı varlığını sürdürmüş, büyüklüğünü kabul ettirmiş bir devletin kazandırdığı tecrübenin büyük katkısı olmuştur. Yani yeni devletin kurucuları gerek idari, gerek askeri ve gerek kültür ve medeniyetinin üstünlüğünü düşmanlarına bile kabul ettirmiş, büyük bir geçmişe sahip bir devletin; "Devlet-i Aliyye"nin kazandırdığı tecrübelerle sahip kimselerdir. Kısacası yeni devletin kurucuları devlet kurma, yürütme ve yönetme kültürünü bu devletten tevarüs etmiş bulunmaktadırlar. Durum sadece bununla da sınırlı değildir; yeni kurulan devlete,

topraklarının bir parçası üzerinde kurulduğu devletin altı yüz yıldan fazla bir zamanda oluşan her türlü yazılı veya örf halinde yaşanan kültürü ve diğer altyapısı da miras olarak intikal etmiş bulunmaktadır. Yani Osmanlı döneminde yaşayan insanlarımız, bu dönemde kazandıkları her türlü sosyal ve kültürel mirasları ile yeni devlete intikal etmiş, yeni devletin birer üyeleri olarak hayatlarını sürdürmüş bulunmaktadırlar. Yoksa Osmanlı Devleti ile birlikte, onun her türlü kazanımları; tarihi ve kültür mirasları, sosyal yaşayışları ve insanlıkları da onunla beraber tarihin sayfaları arasına intikal etmiş, orada kaybolmuş ve yok olup gitmiş değildir. Hiç şüphesiz, böyle düşünmek çok büyük hata olur.

Şu husus herkes tarafından kabul edilebilecek bir gerçektir; bir dönemin kapanması ve yeni bir dönemin başlaması demek, siyasi yapı/yönetimin değişmesi ile birlikte, geçmişe ait ne varsa, her şeyin bir anda silinip yok olması ve bunların yerlerini tamamen yeni olan şeylerin alması demek değildir. Birbirini takip eden dönemler sosyal yaşayış bakımından içiçedir. Nitekim burada da durum böyle olmuştur. Zaten farklı olması düşünülemez ve beklenemezdi de. Fakat sonraları, ortaya çıkan ve gelişen şartlar bazı farklılıkların oluşmasını sağlar ve hatta bunu gerekli de kılabilir. Aslında sürüp giden insanlık tarihinde farklı dönemlerden söz etmek, yıllara göre değil, meydana gelen farklı özellikleri değerlendirmekle mümkündür. Eskiye göre, meydana gelen farklılıklar sebebi ile yeni bir dönemden söz edilebilir. Burada da durum böyle olmuştur. Bundan dolayı bizim de Cumhuriyet döneminden bahsetmek isteyişimiz, kuruluşundan sonra bazı siyasi, sosyal ve kültürel açıdan meydana gelen yenilik, gelişme ve değişme gibi farklılıklar sebebiyledir. Biz de cumhuriyet döneminde, sosyal bir kurum olarak İslâm Hukuku'nun, meydana gelen her türlü gelişme ve değişmeler karşısında varsa kazanımının ne olduğuna, değişimden nasıl etkilenmiş veya bu durumu nasıl etkilemiş bulunduğuna bakmak ve bir durum tespiti yapmak istedik.

Balkan harbinin arkasından yıllarca devam eden birinci dünya savaşından sonra verilen istiklâl mücadelesini müteakip kurulan bu yeni devlet belli bir coğrafya üzerinde oluşan yeni bir idare anlayışı ile dünyada meydana gelen gelişmelerin, her türlü tekniğin tesirinden uzak kalamazdı. Nitekim kalamadı da. Bunlardan özellikle de batı kültür ve medeniyetinin tesirleri neticesinde bu yeni devlette her türlü sosyal ve kültürel gelişmeler yaşandı. Bu gelişmeleri Osmanlı döneminden başlayarak, değerlendirmemiz uygun olacaktır.

Osmanlı Devleti bünyesinde her türlü eğitim ve öğretim "medrese" adı verilen öğretim kurumlarında yürütülmekte idi. İslâm dünyasında "düzenli eğitim kurumları"nı ifade eden medrese; mektep/okul, yüksek okul ve üniversite anlamlarına gelen eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Bu kurumlar Osmanlılarda da birbirlerinden farklı statülerde olmasına, yani bugünkü sisteme göre ilköğretimden ve hatta okul öncesi dönemden başlayıp yüksek okul/üniversite seviyesine kadar her kademedeki öğretim kurumlarını ifade etmesine rağmen, bugün medrese denilince, geriliğin ve gericiliğin sembolü olan ve yalnızca, zoraki din eğitim ve öğretiminin verildiği, başka hiçbir ilmin okutulmadığı, özellikle müspet ilimlere yer verilmeyen, bu sebeple de yalnızca örümcek kafalı kimselerin yetiştirildiği, bundan dolayı kaldırılıp tarihe mal edilen yerler akla gelmektedir. Bir Osmanlı eğitim ve öğretim kurumu olan "medrese"nin günümüz gençliğinin kafasındaki iz düşümü bundan ibarettir.

Şüphesiz, böyle anlaşılmasının ve değerlendirilmesinin temelinde, yerine kurulan eğitim ve öğretim kurumlarının daha iyi olduklarını anlatabilmek, bunların yerleşmesini ve benimsenmesini sağlamak ve bu kurumların yanında yer almak gerektiği düşüncesi ile yapılan propagandalar yatmaktadır. Aslında birer özgün eğitim ve öğretim kurumları olan medreselerin gözden düşürülmesi konusunda yapılan menfi propagandaların, gençlerimizin zihninde hasıl olan imaj üzerinde büyük etkisi de olmuştur.

Aslında Osmanlılar, genel olarak bakacak olursak; her kademede bir eğitim ve öğretim kurumu olan medreselere başlangıçtan itibaren çok önem vermişler ve bu kurumları, içinde bulundukları durumun gerektirdiği şekilde, zaman içinde daima ıslah etmişler, zamana ayak uydurmasını sağlama çabalarını sürdürmüşlerdir. Bugünkü anlayışla ifade edecek olursak, medreseler bazen yeniden düzenlenmiş, bazen de program geliştirilmesi şeklinde gelişmeleri ve çağa ayak uydurmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim son olarak da Cumhuriyetten önceki yıllarda, üstelik harp yıllarında olunmasına rağmen, meselâ 1914 yılında, medreselerin ıslah çalışması yapılmış ve medreseler yeni bir programla yeni bir statüye kavuşturulmuştur. Çünkü her türlü kurum zaman içinde eskir, bozulur veya kendisinden beklenen fonksiyonu icra edemez konuma düşebilir. Kaldı ki, medreseler bir eğitim ve öğretim kurumu olarak, sosyal hayatla içiçedir; sosyal hayatın gelişmesi, bu kurumların ona ayak uydurmasını gerektirdiği gibi, bu kurumların gerilemesi, gelişmeye ayak uyduramaması sosyal hayatın da gerilemesini gerektirir ve yine iyileşmesi de her türlü yaşayışı etkiler ve yeni gelişmeleri de beraberinde getirir.

Ancak şu husus da gözden uzak tutulmamalıdır; Osmanlılarda çeşitli tür ve seviyede bulunan medreseler, devletin denetim ve gözetiminde faaliyetlerini sürdürmelerine mukabil, maddi yönden çeşitli vakıflar tarafından desteklenmektedir. İşte Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda böyle bir durumda bulunan eğitim ve öğretim kurumlarını da Osmanlı'dan devralmış bulunmaktadır. Eğitim ve öğretimdeki bu durumu düzeltmek için de 3 mart 1924 tarihinde "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*" *Öğretimin Birleştirilmesi Yasası* çıkarılmıştır. Bu kanunun çıkarılmasından maksat, o zamana kadar, değişik kurum veya vakıfların desteğinde yürütülen eğitimi bir kurumun sorumluluğuna vermek, bu kurumları dağınık ellerde yürütülmekten kurtarıp idarelerinin bir elden yürütülmesini sağlamaktır. Nitekim bu tarihten itibaren artık Türkiye Cumhuriyetinde eğitim ve öğretim Maarif Vekâleti/Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yani devlet eliyle yürütülmeye başlanmıştır.

Ama ne yazık ki, bu düşünce ve anlayışla çıkarılan bu kanun yerini, tek tip ve düşüncede insan yetiştirmek anlayışına bırakmış; bu sebeple de din bilgisi dersleri ilköğretimden hemen, diğer öğretim kurumlarından da 1920 li yıllarda tamamen kaldırılmış, dinin öğretilmediği, bundan tamamen soyutlanmış bir eğitim ve öğretim anlayışı hakim kılınmıştır.

Bunun yanında Tevhid-i Tedrisat Kanununun âmir hükmü gereği imamlık ve hatiplik görevini ifa edecek imam ve hatipler yetiştirmek üzere İmam-Hatip mektepleri açılmış ve daha yüksek seviyede din ilimleri sahasında âlimler yetiştirmek üzere de Dâru'l-Fünûn yani İstanbul'da bulunan Üniversitede bir İlähiyat Fakültesi açılmıştır. Konumuz açısından bizi ilgilendiren bu iki kurum da, maalesef, uzun ömürlü olamamış; İmam-Hatip mektepleri başlangıçta 29 yerde açılmışken, daha üçüncü ders yılının başında sadece Kütahya ve İstanbul'dakiler bırakılarak sayıları ikiye indirilmiş, 1930 yılında ise bunlar da kapatılmışlardır. İlähiyat Fakültesi ise 1933 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu çerçevesinde kapatılmıştır.

İlähiyat Fakültesi bundan ancak on altı yıl sonra ve yeni bir kanunla 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde açılmış, İmam-Hatip Okulları ise, ilk olarak sadece yedi ilde olmak üzere ancak 1951 yılında yeniden açılmıştır. Bunların tekrar açılmalarının sebebi; kapatılmalarından sonra meydana gelen boşlukta müslüman halkın dinen yapmaları gereken, meselâ cenazelerini bile defnetme imkanı bulamamaları ve namaz kıldırarak kadar dahi olsa, bir din adamından uzun süre mahrum kalınmasıdır. Ancak bu kurumların açılmasından sonra da ihtiyacın tamamen giderilememesi ve buna mukabil mevcut genel eğitim ve öğretimin beklenen şekilde gelişerek arzuya cevap verememesi, özellikle İmam-Hatip Okullarının sayılarının artırılmasını gerektirmiştir.

Şu, hayatın bir gerçeğidir; eğer bir toplum ihtiyacını giderecek asli unsuru bulamazsa, bu ihtiyacını sahteleri ile de olsa gidermek yolunu seçer. Diğer bir ifade ile, asıllar bulunmazsa piyasayı bunlar işgal eder. Din konusunda da bu kural bozulmamış; 1950 öncesinde bir takım sahte din adamları piyasaya çıkmıştır. Böyle bir durumda yapılacak iş ise, sahtelerine bakarak onlarla birlikte sahte olmayanları da ortadan kaldırmaya çalışmak değil, hakikisini piyasaya sürerek sahtesini ortadan kaldırmaktır. Zira ihtiyaçlar olmasın demek mümkün değildir. Zaten piyasada gerçeği bulununca sahtesine ihtiyaç kalmaz ve o da kendiliğinden yok olur gider.

Bu konuda biz şunu söyleyebiliriz; 1950 den önce, iyilerini yani gerçeklerini yetiştirmeyip piyasayı saran sahtelerini göstererek, dinin bir aldatmaca ve din adamlarının da din istismarcılığı yaparak sadece kendilerine bir takım çıkar ve menfaat sağlayan kimseler olarak takdim edilmesi ve artık yirminci asırda bunların asla bizim toplumumuzda yerlerinin olmadığı şeklinde değerlendirilmesi, din ve din adamlarına olan ihtiyacı ortadan kaldırmamış, aksine varlığını, her gün artan bir ihtiyaç olarak sürdürmüştür. Fakat 1951 yılında açılan İmam- Hatip Okulları bu milletin ümidi olmuş ve bu okullar mezun verip mezunlar görev alanlarına gittikçe sahteleri piyasadan çekilmek durumunda kalmışlardır. Diğer bir ifade ile gerçeğini bulan müslümanlar sahteleri ile yetinme zorunluluğuna son vermişlerdir. Tıpkı, gerçek doktor bulamayan ve bu sebeple de tedavi umudunu sahte doktorlarda arayan ve koca karı ilaçlarından fayda uman insanların durumunda olduğu gibi. Onlar nasıl gerçek doktoru bulunca, sahte doktorlara iltifat etmezlerse, burada da durum böyle olmuş ve gerçek imamını, din adamını bulan kimseler de artık sahte olan eskilerden uzaklaşmışlardır.

Aslında İmam-Hatip Okullarının açıldığı günlerde de insanlarımız bu okullara farklı gözlerle bakmakta idiler. Bir kısım insanımız, din ve din adamları hakkında daha önce yapılan her türlü olumsuz propagandaların da etkisinde kalarak, buraların yine onlar gibi insan yetiştireceğini ve bu okulların açılmasının sadece böyle kimselerin sayısını artırmaya yaracağını düşünüyor ve peşinen bu okulların açılmasına karşı çıkıyorlardı. Bir kısım insanımız da, önceki yıllarda devletin din ve din adamlarına karşı oluşunu yansıtan tavır ve davranışlarına bakarak, buradan devlet eliyle yetiştirilen sözde din adamlarının sadece dini tahrip ve yok etmekte istihdam edileceklerini ve dolayısı ile bu okulların resmen dinin tahribini gerçekleştirecek din adamları yetiştirmek için açılmakta olduğunu düşünüyorlardı. Bir de bunların yanında, bu okullara iyi gözle ve umutla bakanlar vardı; onlara göre bu okullar, dinin bir safsata olmadığını Allah'ın insanları doğru yola iletmek için Peygamber Hz. Muhammed (a.s.) aracılığı ile gönderdiği gerçek dinin öğretilceği yerlerdi ve buradan yetişecek kimseler memleket ve millet için çok önemli idi. Zaman bunları haklı çıkardı.

Bütün bunların neticesinde de zaman içinde İmam-Hatip Okullarının sayıları giderek arttı. Bir yandan da Yüksek İslâm Enstitüleri açıldı. İlk olarak 1959 yılında İstanbul'da açılan Yüksek İslâm Enstitüsünü Konya, Kayseri, İzmir, Erzurum, Bursa, Samsun ve Yozgat'ta açılanları takip etti. Bu arada bir de Erzurum'da İslâmi İlimler Fakültesi açıldı. Daha sonra 1982 yılında çıkarılan Yüksek Öğretim Kanunu ile bütün bunlar İlahiyat Fakültelerine dönüştürülerek sayıları artırıldı. Bugün Türkiye'de üniversitelerin bünyelerinde kanunla kurulmuş İlahiyat Fakültelerinin sayıları yirmi dördü bulmuştur. Bunlar eğitim ve öğretim hizmetleri yanında araştırma ve inceleme çalışmalarını da sürdürmektedir.

Cumhuriyet döneminde konumuzu ilgilendiren gelişmelerden biri de 1928 yılındaki harf inkılâbıdır. Bu uygulama temelde, her türlü bilgi ve kültürümüzle, dolayısı ile geçmişimizle ilgimizin kesilmesine sebep olmuştur. Çünkü yeni harfler olarak Lâtin alfabesinin benimsenmiş olması o zamana kadar, eski harflerle üretilen, kütüphaneler dolusu

gerek yazma ve gerek matbu eserlerle irtibatın kesilmesini doğurmuştur. Üstelik o harflerin kullanılma yasağı ve hatta eski harflerle yazılmış eserlerin okunması ve bulundurulmasının bile yasaklanmış olması, fakat yerlerine bu harflerle yazılmış eserlerin konamaması veya eski harflerle yazılmış ve basılmış eserlerin hemen yeni harflere çevrilerek basılıp yeniden piyasaya sürülememesi dolayısıyla gençlerin istifadesine sunulamaması, o dönemde yetişen gençliğimizin okuma alışkanlığını da ortadan kaldırmıştır. Üstelik, yeni harflerle yayımlanan eserlerin sadece okuma yazma öğrenme ve öğretmeye yönelik olması ve genel veya dini bilgi ve fikir yönünden okuyanı tatmin edecek bir seviyede bulunmaması da ayrıca böyle bir neticenin doğmasında etkili olmuştur.

Harf inkılâbının neticesi asırlardan bu yana gelen kültürümüzden kopmamız, ondan uzaklaşmamız ve bunların kaynağı olan kitaplarımızın, ya kütüphanelerin tozlu raflarına veya rutubetli yerlerde çürümeye ve belki de farelerin kemirmesine terk edilmek olmuştur.

Bilindiği gibi bugün bile gençlerimizin okuma alışkanlığının bulunmadığından ve hatta millet olarak çok az okuduğumuzdan, yayınlarımızın azlığından ve bunların da son derecede sınırlı sayıda basılmakta olmasından, hatta diğer gelişmiş ülkelerle kıyas kabul etmeyecek kadar kalite ve sayıca geri bulunduğumuzdan yakınıyoruz. İşte bu yakınmalar bana, bir kötü alışkanlık olan okumama hastalığımızı bize kazandıran ve miras olarak nesilden nesle intikalini sağlayan ve kültür seviyemizin istediğimiz seviyeye ulaşmasına engel olan olgunun temelinde yatan sebebin bu harf inkılâbı olduğunu düşündürmektedir. Gerçekten bu doğru olabilir mi? Düşünüp değerlendirmek gerekir diyorum.

Konumuzla ilgili olarak değerlendirmeye çalıştığım eğitim ve kültürle ilgili gelişmelerin yanında, hukuk açısından da Cumhuriyet döneminin başından itibaren bazı köklü değişme ve gelişmeler oldu. Konumuzu yakından ilgilendirmesi sebebi ile, bunların da kısaca değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. Bilindiği gibi, 1868 yılında Ahmed Cevdet Paşa başkanlığında bir Mecelle Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet 1869 yılında çalışmalarına başlamıştır. 1889 yılına kadar çalışmalarını sürdüren ve bu tarihte lağvedilen bu cemiyet 1876 yılına kadar, kısaca "Mecelle" denilen "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye"yi telif etti. Mecelle'de aynı haklar, şahsın hukuku, kısmen borçlar hukuku ve usul hukuku olmak üzere muamelât konuları yer almaktadır. Konularına bakarak bir değerlendirme yapacak olursak, bugünkü Medeni Kanun muadili sayılabilir. Bir kanunlaştırma olması sebebiyle de Mecelle Cemiyeti işe başlarken, Mecelleye derç edilecek maddelerin sadece bir mezhebe; hanefi mezhebine bağlı kalınmadan ve hiç değilse, dört mezhepten de hüküm alınarak oluşturulmasını ön görmüş ise de, Mecelle yine de tek mezhebin görüşlerinden oluşan bir kanun olarak meydana gelmiştir. Mecelle yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 1926 yılına kadar uygulanmıştır. Ancak bu tarihte kabul edilen yeni Medeni Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

Bilindiği gibi, Medeni Kanun, İsviçre Medeni Kanunu aynen tercüme edilerek alınmış; Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiş ve böylece Türk Medeni Kanunu olmuştur. Bundan dolayı genelde hukukçular İsviçre-Türk Medeni Kanunu derler. Türk Medeni Kanunu kabul edilip Resmi Gazetede yayımlandıktan altı ay sonra; yani ekim 1926 da yürürlüğe girmiştir. Yeni Medeni Kanunun yürürlüğe girmesi ile de Mecelle yürürlükten kalkmıştır.

İsviçre halkı inanç olarak Hristiyan'dır; kendilerine mahsus inançları, yaşayışları ile örf ve âdetleri vardır. Bu sebeple kanun da bu inançta olanlara uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Halbuki, Türk halkı Müslüman'dır. Şüphesiz Müslüman olan bir toplumun, dinlerinin kendilerinden istediği tarzda yaşayarak sergiledikleri her türlü davranışlar zaman içinde kendilerine özgü bir örf haline dönüşmüştür. Dolayısı ile Müslüman Türk halkının kendi inanış ve anlayışına göre teşekkül etmiş bir örf ve âdeti vardır. Böyle bir toplumun örf ve âdetlerinin de Hristiyan olan bir milletin ve hatta her hangi bir farklı

inanca sahip bir toplumun yaşayışı ve örf ve âdetleri ile bağdaşması düşünülemez. İki farklı dünyadan olan, iki ayrı toplumdan birinde oluşan örf ve âdetlerden alınarak ortaya konan bir kanunu, diğerine zorla uygulamak demek; onu farklı kılan özelliklerinden tamamen koparmak ve yeni bir kimliğe bürünmesini istemek, hatta buna zorlamak demektir. Yani her yönüyle farklı iki toplumdan birinden, geçmişinden ne getirdiyse, elbisesini çıkarır gibi onlardan soyunarak ve soyutlanarak geride bırakmasını ve yeni bir elbise giyer gibi, kendisine sunulan ve yabancı olduğu bir kültürün oluşturduğu yeni bir elbiseyi giymesini istemek, yeni bir hayatın içine girmesini ve onu benimsemesini istemek demektir. Toplumun kendi rızası olmadan kendisinden böyle bir talep söz konusu olduğuna göre, bu masum bir istek olarak da görülemez; artık bu, istemenin de ötesinde, onların böyle bir hayatı yaşayanlardan birileri olsunlar diye zorlanmaları demek olur.

Fakat kendi benliğinden kopup kanunu uygulanan toplumun benliğini kazanmak ve o benliğe bürünmek, pek burada söylendiği kadar basit bir olay da değildir. Çünkü hayat düzeni, toplumu meydana getiren fertlerin içten gelen ve samimi duygularını yansıtan davranışlarının ortak paydasından oluşur. Toplumdan zorla yapmaları istenen davranışlar o toplumda ortak bir davranış meydana getirmez. Aksine bir birine ters bakan, birbirini beğenmeyen ve hatta birbirlerinin davranışlarını kınayan fertlerden oluşan bir toplum meydana gelir. Dolayısı ile toplumda düzeni sağlamak için konulan kanunlar kendilerinden beklenen neticeyi verememiştir olurlar.

İşte bu durum gözönünde bulundurulduğu için başlangıçta, İsviçre Medeni Kanununda bulunmayan, fakat uygulanacak toplumun önceki hayatı göz önünde bulundurularak bazı eklemeler yapılmış; meselâ, aile hukuku ile ilgili olarak "süt kardeşiyle evlenme yasağı" getirilmiş ve Medeni Kanuna konmuştur. Ama ne yazık ki, daha kanun yürürlüğe girmeden, hemen kısa bir süre sonra kaldırılmıştır. Yine bunun gibi Miras Hukuku ile ilgili de bir değişiklik yapılmıştır. Memleketimizin geleneklerine, örf ve âdetlerine uyularak, İsviçre Medeni Kanununun 457. maddesinde yer alan "*müteveffanın en yakın mirasçıları onun fîruudur*" hükmü yeterli bulunmamış, bu maddeye tekabül eden Türk Medeni Kanunun 439. maddesine bir ekleme yapılarak madde yeniden düzenlenmiş ve "*Birinci derecede mirasçılar müteveffanın fîruudur. Şu kadarki, ana ve babadan biri veya her ikisi müteveffanın fîruu ile içtima ederse terekenin dörtte birinden intifa hakkına nail olur*", denmiştir.

Yani, İsviçre Medeni Kanunu ölenin fîruu ile birlikte anne ve baba da varis olarak bulunursa onlara hiç miras vermez; buna mukabil o zamana kadar Türkiye'de uygulanmakta olan miras hükümlerine göre ise anne ve baba mirastan hiç mahrum edilmedikleri için de böyle bir durumda anne ve baba da miras alırdı. İşte kanun koyucu bunu dikkate alarak yukarda verdiğimiz maddeyi buna yaklaştırmak için anne ve babaya hiç olmazsa intifa hakkı tanımış bulunmakta idi.

Fakat bu durum henüz Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmeden değiştirilmiştir. Bu sırada çıkarılan Borçlar Kanununun 544. maddesine bir tashih listesi eklenmiş ve süt kardeşiyle evlenme yasağı ile birlikte anne ve babanın mirası ile ilgili ekleme de Türk Medeni Kanunundan çıkarılmıştır. Çünkü böyle bir taksim şeklinin kabul edilmesi miras hukukumuzun esasını teşkil eden zümre sistemine aykırı bulunmuştur.

Borçlar Kanunu, Medeni Kanundan tam 34 gün sonra (8 Mayıs 1926) Resmi Gazetede yayımlanmış ve bu da Medeni Kanunla birlikte yürürlüğe girdiği için bu ve benzeri tashih listesinde yer alan, bazı ilâve maddeler daha doğmadan ölmüş, bir gün için dahi olsa yürürlüğe girmemiştir. Ancak Velidedeoğlu'nun da dediği gibi, ölenin fîruu ile birlikte sağ kalan ihtiyar anne ve babasının, zümre (parantel) sistemine feda edilerek mirastan tamamen mahrum bırakılmasının ne dereceye kadar doğru olduğu, hakkaniyet ve adalet duygularına ne dereceye kadar uyduğu meselesi, üzerinde uzun uzun düşünülmesi

gereken bir hukuk politikası problemi olduğu muhakkaktır (Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medeni Hukuku Umumi Esaslar*, c. I, cüz I, altıncı bası, İstanbul, 1959, s.140, 141).

Türk Medeni Kanunu olarak uygulanacak insanların durumunu değerlendirmeden, olduğu gibi yabancı bir devletin kanununu tercüme ederek almanın gerekip gerekmediği veya yerinde olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapmamız istenirse, sanıyorum bu konuda, Yargıtay Birinci Başkan Vekili Sayın Eyüp Sabri Erman'ın 1972-73 adalet yılını açış konuşmasında konuya temaslarından bazı cümleleri nakletmemiz konuya yeterli açıklığı sağlayacak niteliktedir. O şöyle demektedir:

"Hukuk, kişiler ve kişilerle cemiyet arasındaki münasebetleri düzenleyen kaideler manzumesidir. Cemiyetin ve onu teşkil eden fertlerin haiz oldukları kültür, hars, âdet ve ananeye, bir kelime ile, cemiyetin hasletlerine ve medeni seviyesine göre kendiliğinden meydana gelir, gelişir ve serpilir. Her milletin kendine has bir hukuku vardır".

"Türk Milleti, temeli tarihi devirlerin derinliğinde kaybolan, efsaneleşmiş bir ma-ziye sahiptir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına uzanan imparatorluklar kurmuş, bir çok medeniyetlere tesahüb etmiş, benliğini kattığı kendisine has bir medeniyet meydana getirmiştir. İyi ahlâkı, fazileti, başkalarına yardımı, her türlü debdebe ve âlâyışten kaçınmayı emir ve nasihat eden İslâm Dini, Türk Kültürüne müspet şekilde iştirakte bulunmuştur".

"Türk Cemiyeti, kültürü, hars, âdet, anane bakımlarından Garbi kopya ettirmeyecek derecede zengin ve üstündür. Tarihî gelişmesi, müktesebatı, zekâsı çağın yeniliklerini kavramaya ve takibe elverişli böyle bir cemiyetin bilim, fen ve teknik bakımlarından ihmal edilmiş, geri kalmış oluşu tarihî devirlerinden, medeniyetlerinden tevârûs ettiği hasletleri yok etmez. Kültürümüzü, harsimizi, âdetlerimizi ecdattan tevârûs ettiğimiz ve her Türk'ün şahsında meknûz iyi hasletleri korumak ve bunların meydana getirdiği hukuk kaidelerini tesbit etmek zorundayız. Garphlaşmayı bir kopyacılık şeklinde değil, bilim, fen ve teknik dallarında ilerlemek olarak kabul etmeliyiz..."

"Türk Cemiyeti geride kalan kırk altı yıl sonunda, Garpten alınan temel kanunları esas itibarıyla benimsemiştir. Bu sözüm, bu kanunlarda ihtiyaçları karşılamayan, bünye-mize uymayan, düzeltilmesi zaruri hükümler bulunmadığı anlamına alınmasın. Maksadım, kanunun bütünü esas alınarak aksayan kısımlarının düzeltilmesini temin etmektir. Bazı örnekler vereyim:

Medeni Kanunun müteveffanın çocuklarıyla içtima eden ana ve babasına mirastan hiçbir şey bırakmayan hükmü, iştirak halinde mülkiyete, aile şirketi emvaline ilişkin hükümleri, vasiyeti, boşanmayı zorlaştıran, âdetâ imkânsız hale sokan hükümleri, aileyi pek daraltarak büyükanne ve babalara torunlarıyla şahsi münasebet sağlamamış oluşu ilh...kanaatimce Türk düşüncelerine ve ihtiyaçlarına uymamaktadır" (Eyüp Sabri Erman, Yargıtay Birinci Başkan Vekili Eyüp Sabri Erman'ın 1972-1973 Adalet Yılıni Açış Nutku, *Türk Kültürü Aylık Dergi*, eylül, 1972, sayı, 119, s. 7 vd.).

Sayın Erman, yapmış olduğu bu konuşmalarında, bir devletin bir başka devletten bir kanunu olduğu gibi almasını uygun bulmamakta, her devletin kendi örf ve âdetlerine göre kendi kanunlarını yapması gerektiğine inanmaktadır. Ancak, buna rağmen bizim İsviçre'den almış bulunduğumuz Medeni Kanunu hoş görsek bile, bunun bazı maddelerinin uygulanmakta olan toplumumuzun yaşayışına uymadığına ve bunların değiştirilmesi gerektiğine, hem de değiştirirken, kendi örf ve âdetlerimizden yararlanmamız gerektiğine dikkat çekmektedir. Fakat ne yazık ki, bu konuşmadan otuz yıl sonra değiştirilen Türk Medeni Kanunu, bizim ihtiyaç duyduğumuz konularda, kendi kültür, örf ve âdetlerimize uygun olarak değiştirilmesi yerine yine aslını aldığımız devlette meydana gelen değişiklikler gözönünde bulundurularak, değiştirilmesi gerektiğinden yola çıkılıp değiştiri-

rildi. Böylece yetmiş beş yıllık uygulamalardan elde edilen tecrübeler; bu konuda sadece ilim tahsil etmekle kalmayıp Medeni Hukuk alanında bir çok fikir üretmiş ilim adamlarımızın onca yıllık çalışma ve çabaları da dikkate alınmadan yapılan değişiklikler, uygulama alanının başında bulunan bir kişi olarak Yargıtay Birinci Başkan Vekili Sayın Eyüp Sabri Erman'ın naklettiğimiz temennilerine cevap vermekten uzak bir değişiklik olmuştur. Bu durum, aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen, hala kendimize ve ilim adamlarımıza güvenimizin doğmadığının 'delili ve her şeyin en iyisinin yine Batı kaynaklı olduğu düşüncesinden bir türlü sıyrılmadığımızın acı bir yansıması olsa gerektir.

Bütün bu gelişmelerden sonra şunu söyleyebiliriz; 1950'li yıllar, daha önce yasaklanan ve her türlü kültürümüzün yazılı belgesi mahiyetinde bulunan kitaplara ve kütüphanelere yeniden dönüşün gerçekleştiği, diğer bir ifade ile yasakların kaldırıldığı yıllar oldu. Ancak, yasaklı yılların yetişen nesil üzerinde silinmesi gereken bir iz bırakmış olduğu da görüldü. Bunlar bazı kimseler üzerinde dine tamamen karşı olmak veya din karşısında nötr kalmak şeklinde görülebiliyordu. Bunlarla birlikte, aileden aldığı dini bilgilerle, mümkün olduğu kadar dinini yaşayanlar da vardı. Bir de bunlarla bağdaşmayan, dinin sadece yanlış öğrenilmesi ve değerlendirilmesi sebebi ile, her türlü yasağı din olarak algılayanların oluşturduğu bir grubun varlığından söz etmemiz gerekir. Bunlar dini gerçekten bilenlerden değil de her şeye yasak ve haram demenin cahil halk üzerinde bir değer ifade ettiğini gören, bilen kimselerin halk üzerindeki itibarlarını sürdürmelerini sağlayan bir anlayışın neticesinde yerleşmiş bir inancın sahibi kimselerdir. Şöyle de ifade edebiliriz; bir dinin varlığını, kendisinin bir dine mensup olduğunu ve bunun adının İslâm olduğunu bilen ve bunu öğrenmek isteyen, fakat ne öğreneceği bir okul ve ne de doğru olarak öğretecek bir kimse ve hatta ne de doğrudan öğrenebileceği bir eser, bir kitap bulamayan; buna mukabil bu durumu iyi bir fırsat olarak gözleyip bu arayışa din adına bir takım uydurmaları sunan kimselere kanarak hayatını sürdüren bir grup. İşte böyle bir ortamda İmam-Hatip Okulları son derece önemli bir görev üstlenmiş bulunuyordu; Bu kurumlar ne din adına dinden olmayan bir şeyi öğretecek, ne de dinin kendisinden kaçılacak bir kurum olduğunu gösterecek bir öğretim ve eğitim yeri olmadıklarını, aksine her şeyin doğrusunun en güzel bir biçimde öğretilen yerler olduğunu göstermek durumunda idiler.

Gerçekten de İmam-Hatip Okulları üstlendikleri bu görevi hakkıyla yerine getirmiş bulunmaktadır. İmam-Hatip Okulları ilk mezunlarını 1958 yılında verdi. Bunların camilerde görev almaları, camilerde imamlık, hatiplik ve vâizlik görevlerini sürdürmeleri ve dini konuları, kültürlü kimselerin de anlayacakları biçimde sunmaları, kendilerinin etrafında bir çevrenin oluşmasını da doğurdu. Hiçbir tarafa bağlanmamış, hayatını bildiği kadarı ile dinine bağlı kalarak sürdürmüş, saf Müslüman halk bu durumdan memnun oldu ve bu görevlilerin irşadı doğrultusunda dinini yaşamayı sürdürdü. Ancak böyle bir durumdan şüphesiz zarar görenler de vardı. Bunların bir kısmı aleyhte propagandalarda bulundu. Bunlar daha çok gizlilikten medet uman kimseler idiler; söyledikleri her şeyin bir hikmet olduğunu ve bunun herkes tarafından bilinmesinin bu hikmeti bozacağını düşünerek, ne söylerlerse bunun itirazsız kabul edilmesi gerektiğini telkin ediyorlar ve hiç itirazsız sözlerinin kabul edilmesini istiyorlar ve bunu açıkça söylüyorlardı.

Buna mukabil, hasbî olan İmam-Hatip Okulu mezunları tamamen açık, bildiklerini söyleyen; hem dünyayı ve hem de dinini bilen, aklını kullanan, her şeyi sorgulayarak öğrenen ve soru sorulmasından hoşlanan, dini ilimlerin yanında lise kültürünü de almış, akıllı ve mantıklı davranan ve hür düşünceden yana tavır koyan kimseler olarak temayüz ettiler. Şunu altını çizerek söylemem gerekecektir; İmam-Hatip Okulları, gerçekten bu memlekette dinde her türlü aşırılıktan uzak orta yolun temsilcileri olan insanlar yetiştirdi. Eğer bu okullar olmasaydı ve onlar yetişmeseydi, bu memleket birbirleri ile gerek düşün-

ce/fikir ve gerek menfaat sebebi ile aşırı uçların oluştuğu ve daima birbirlerini hasım olarak gören insanların kaynadiğı bir yer olmaktan kurtulamazdı, inancındayım.

Fakat İmam-Hatip Okulu mezunları, bu kadar tahsille yetinmediler; yüksek tahsil yapmak istiyorlardı. Nihayet bir kısmı, ilk olarak 1959 yılında İstanbul'da açılan ve sonra diğerlerinin takip ettiği Yüksek İslâm Enstitülerinde, daha sonraki yıllarda da İlâhiyat Fakültelerinde dini yüksek tahsillerini tamamlama imkanı buldular.

Bilindiği gibi, memleketimizde okumak, hangi kademede olursa olsun tahsil yapmak, hala, bir meslek edinmenin aracı olarak görülmektedir. Yüksek tahsil de olsa bütün dert bir diploma alarak meslek sahibi olmak, kısaca geçimini temin etmektir. Bu husus geçmişte böyle olduğu gibi, bugün de böyledir. Başlangıçta böyle olmasa da, tahsilimizin sonuna yaklaştığımız yıllardan başlayarak, artık bir İmam-Hatipli olarak bizim de tahsilden gayemiz bu olmaya başlamıştır. Çünkü biz de hedefte bunu görüyor, bunu düşünüyorduk.

Ancak içimizde çok az da olsa bazı istisnalar vardı. Benim tespitlerime göre, bu istisnaların başında Prof. Dr. Hayreddin Karaman gelmektedir. Bizlerin hedefi, tayin olduğu yerde görevini yaparak maişetini temin eden bir kişi olmak iken; onun hedefi para kazanmayı bir araç olarak kullanarak, günümüz Müslümanları ile gelecek nesillere yol göstermek, onların yaşayışlarını kolaylaştıracak çalışmaları başlatarak, bu konuda devamını getirecek nesiller yetiştirmek idi. Nitekim bu düşüncesini gerçekleştirmek istediğini, daha talebelik dönemlerinde yapmış olduğu çalışmalarla yansıtmıştı; bazen bir şeyler alabileceğini ümit ettiği hocalardan özel ders okuyarak, bazen gerekli gördüğü soruları sorarak ve bazen de konuyu tartışarak ve nihayet çoğu zaman da sahaflarda eski kitapları takip edip elde ettiği kitapları okuyarak kendisini yetiştiriyordu. Bir çok zaman da ilimde ve araştırmada derinleşmenin gerekliliğini, bir müslümanın yalnızca kendisi için değil, başkalarına da faydalı olabilmek için, gerekirse bir müçtehit olabilmek için de çalışması gerektiğini ve bunun önemini, teşvik olsun diye arkadaş toplantılarında da dile getirdiği oluyordu. Bu durum yanlış anlaşılrsa bile bunu dile getirmekten çekinmiyordu.

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra, bir mezunlar derneği kurulmuştu. Her yıl bunun genel kurul toplantıları yapılırdı. Bu toplantılar, genelde arkadaşlar arasında bir hasret giderme toplantısı olmakla birlikte, verilen hizmet alanlarında karşılaşılan zorlukların ve özellikle de dinin öğretilmesi konusunda karşılaşılan problemlerin de ortaya konduğu, değerlendirildiği ve çözüm yollarının arandığı bir platform olarak geçirdi. Meselâ sanıyorum, 1965 yılının yaz ayları idi ve bizler İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Mezunları Derneğinin yıllık toplantısını yapıyorduk. Herkes görev yaptığı yerlerde ne gibi aktivitelerde bulunduğunu ve nasıl bir eğitim ve öğretim verdiğini anlatmıştı. Bu toplantıda Hayreddin Karaman da söz alıp, bir ağabey olarak, hepimizin dini iyi öğrenmemiz ve günümüzün şartlarına göre iyi değerlendirmemiz gerektiği konusunda bazı şeyler söyledi. Arkadaşlarımızdan birisi de "müçtehit mi olacağız?", "sen müçtehit misin?" gibi bir soru sormuştu. Bu soru üzerine o şöyle bir cevap verdi: "müçtehitlik şerefli bir iştir, yüce bir makamdır; Allah kısmet ettiyse, böyle bir şerefe erişmek isterim" mealinde bir şeyler söyleyerek cevap vermişti. Belki ertesi gün, biz oradan ayrıldık ve memleketimize dönerken Bursa üzerinden gezerek gelmek istedik. Bursa'da karşılaştığımız, fakat toplantıya gelemeyen bir arkadaşımız, bizim oradan geldiğimizi bildiği için, "Hayreddin Karaman müçtehitliğini ilân etmiş, müçtehit olduğunu söylemiş", diyerek hem yanlış bir değerlendirmeye, hem bir haberin nasıl yanlış yorumlanarak nakledildiğine, hem de bunun bir suç imiş gibi algılandığına şahit oldum ve üzüldüm. O arkadaş ve onun gibi düşününlere göre, müçtehit olmak için çalışmak, dini bir görev değil, aksine bir suçtu.

Şüphesiz bu, hayata atıldığından itibaren, tek düşüncesi, o zamana kadar elde ettiği birikimlerinden başkalarını faydalandırmak, bilgisini daha da artırmak; dini kaynaklarından öğrenip günümüz şartlarında bunlardan yararlanmak olan Sayın Karaman'ın aleyhinde verilen tepkinin ilki değildi ve sonu da olmadı. Ancak beni üzen böyle bir sözün, aynı sıralarda okuyan bir arkadaş tarafından söylenmiş olmasıydı; demek hala kendisi ve başkaları için, eskilerin taklidini yeterli bulan okumuşlar da bulunuyordu ve Sayın Karaman'ın da bunlardan birisi olarak kalmasını yeterli buluyordu. Fakat bu şaşkınlığım, kısa süre sonra ortadan kalktı; çünkü artık böyle düşünmek, sadece biraz önce bahsettiğim bilgisiz kalmış halk tabakasından değil, çeşitli şekillerde toplumda bir yer edinmiş ve üstelik kendisini de kabul ettirmek isteyen kimselerin, kendi bulundukları mevki ve makamı korumak düşüncesi ile hareket edip, bunlarla birlikte Sayın Karaman'ın şahsında, bu tür düşüncelere karşı çıkanlar bir cephe oluşturmuştu.

Fakat Sayın Karaman, bütün bunların karşısında –her türlü hakareti içerse bile- bulunduğu yeri hiç terk etmeden; makale, konferans, açık tartışma, görüşlerini yansıtan dergi çıkarma, bazıları tercüme ve çoğu telif müstakil eserleri ile cevap veriyor, o konuda doğru olanı yaptı ve söyledi. Bazen sadece kendi düşüncesinin farklılığı sebebi ile karşısında olan kişilerle değil, belki bir cemaat, bir tarikat veya aynı zeminde yer bulabilmek için çabalayan bir partinin bile karşı olduğu kalabalıklarla mücadele etmek, fikir ve düşüncelerini bunlara karşı da savunmak mecburiyetinde kaldı. Bu durum, İran'da meydana gelen devrime kadar devam etti ve devrimden sonra değişti. Çünkü özellikle bir parti düşüncesinden hareket edenler, oradaki değişikliği büyük bir sevinçle karşıladılar. Bu arada kendilerinin Sünni bir mezhebe bağlı olduklarını neredeyse unutarak, İran'daki Şiîliği meşru görmeye ve ondan korkmak ve kaçmak değil, onlara yakın olmak gerektiği düşüncesine geldiler. Bunun neticesinde, o zamana kadar “mezhepsiz” dedikleri Sayın Karaman'ın da ilerisine geçerek kendileri onu suçladıkları duruma geliverdiler. Oradan da yayılan bazı yeni düşünce ve görüşler, bütün İslâm âleminde ve hatta dünyanın çeşitli bölgelerinden yayılanlarla birleşince, bizde de yeni yetişen genç araştırmacı ve düşünürler bu düşüncenin etkisinde kalarak yeni görüş ve düşüncelerini açıkladıklarında, o zamana kadar Hayreddin Karaman'ı ve savunduğu düşünceleri fersah fersah geride bıraktılar. Böylece Onun mezhepsizliği de unutuldu.

Buna mukabil Sayın Karaman, İctihat konusunda başlattığı ilmi çalışmasını, İslâm Hukukunun genel olarak tanıtılması konusundaki neşriyatı ve özel olarak da günlük hayatta Müslümanların karşılaştıkları problemlere çare arayan çalışmaları ile sürdürdü. Ancak, bu sefer O geri kalmışlıkla suçlanıyordu. Çünkü o, değerlendirmelerini asli kaynaklara ve daha önce verilmiş fetvalara dayandırıyor ve gerektiği yerlerde ise, konunun günümüzde nasıl yorumlanması ve değerlendirilmesi konusunda kendi düşünce ve görüşlerini açıklıyordu. Başlangıçtan beri bu düşünce ve davranışını sürdürdü. Sonradan gelip onu geride bırakanların bir kısmı ise konuyu asli kaynaklardan alarak nakletmek yerine, neredeyse kendilerini Şâri' yerine koyarak meselelerin hükümlerini beyan etmek yolunu seçmişti. Başlangıçtaki tenkitlere ve sonradan ortaya çıkan bu görüşlere bakarak değerlendirilecek olursak, Sayın Karaman'ın durduğu yerin ne kadar sağlam ve orta bir yol olduğunu anlamamız zor olmayacaktır. Kendi ifadesi ile o, önceleri gençlere, çalışmaları ve günümüz şartlarına göre değerlendirme yapmaları gerektiğini öğütleyip bu konuda onları arkalarından iterek desteklerken, sonra aynı kişilerin, fazla ileri gitmemeleri için arkalarından çekmek mecburiyetinde kalmıştı.

Şunu ben, rahatlıkla söyleyebilirim; O, bugün memleketimizde başta İslâm Hukuku sahasında yetişmiş bulunan ve yetişmekte olanlar olmak üzere, bütün İslâmî ilimler alanında yetişenlere çalışmaları ile, ortaya koyduğu eserlerle, verdiği mücadelelerle ve her şeye rağmen, bulunduğu yeri asla terk etmemesiyle örnek olmuş bir kimsedir. Eserleri

özellikle İslâm Hukuku hakkında bilgi edinmek ve bu sahada derinleşmek isteyenler için de birer kaynaktır. O bu çalışmaları ile, uygulanıyor olmasa bile, İslâm Hukukunun nazari alanda gelişmesine büyük katkılar sağlamış bir kimsedir.

Ben, onun günlük hayatta insanların karşılaştıkları konularda vermiş olduğu fetvalarla da, insanların muamelelerini kolaylaştırmış, onlar için bir rahmet olmuştur, kanaatindeyim. Her zaman takdirkârıyım ve duacıyım. Kendisine Allah'tan, sağlıklı, hayırlı uzun ömürler diliyorum.